

Регулювання діяльності іноземних банків в умовах глобалізації та лібералізації руху капіталу

Україна послідовно реалізовує стратегію інтеграції в європейський та світовий фінансовий простір, яка є одним із пріоритетних завдань її розвитку. Входження України в міжнародний фінансовий ринок значною мірою залежить від здатності оперативно та ефективно адаптуватися до різноманітних внутрішніх і зовнішніх змін. З огляду на складність регулювання та контролю за діяльністю банків в умовах глобалізації і лібералізації руху капіталу, а також враховуючи необхідність підтримки національних інтересів на світовому фінансовому ринку та збереження економічного суверенітету держави особливої актуальності набувають проблеми стійкого розвитку банківського сектору. У світлі цих тенденцій стає вкрай актуальним питання стосовно регулювання діяльності банків в умовах лібералізації доступу іноземних банків на національні ринки капіталів і перебудови національного банківського контролю.

Враховуючи обставини, які склалися у вітчизняній банківській сфері, вивчення нових економічних явищ, що існують і відпрацьовуються світовою економічною думкою, та застосування практичних доробок з метою підтримки стабільності банківської системи є вкрай важливим. З цього погляду заслуговує на увагу досвід регулювання діяльності іноземних банків високо розвинутих країн, а також вивчення процесів адаптації банківських систем країнами Центрально-Східної Європи (ЦСЄ).

Дослідженню проблем функціонування банківської системи за умов впливу на неї глобалізації присвячено праці таких вчених як З. Васильченко, О. Дзюблюка, В. Зимовця, В. Корнєєва, О. Кириченка, Д. Лук'яненка, В. Міщенко, Ф. Шпиґа. Проте проблематика щодо перспектив структурно-функціонального розвитку ринку фінансових послуг у частині його лібералізації багатогранна і не втрачає своєї актуальності, зокрема з погляду на нові тенденції, які останнім часом спостерігаються на вітчизняному банківському ринку. Дані процеси необхідно аналізувати з урахуванням досвіду зарубіжних банківських систем і загальносвітових тенденцій та закономірностей розвитку фінансового ринку.

Метою статті є дослідження проблем, пов'язаних із залученням іноземного капіталу до банківського сектора України, зокрема захист вітчизняної банківської системи від можливих негативних наслідків діяльності іноземних банківських структур. Процеси економічної глобалізації спричинили структурні зрушення в розвитку світової економіки загалом та банківського бізнесу зокрема. Зростаюча конкуренція на ринку банківських послуг спонукала до пошуку нових ринків, що призвело до широкомасштабної експансії іноземного банківського капіталу в окремих країнах. У зв'язку з цим збереження національної банківської системи стає питанням національної безпеки країни й набуває все більшої актуальності. Позаяк в Україні в останні роки має місце високий ріст іноземних інвестицій у банківську сферу, а також необхідність виконання низки вимог Світової організації торгівлі (СОТ) щодо відкриття внутрішніх ринків для функціонування міжнародних фінансових структур як одна з умов вступу України в цю організацію, досвід законодавчого регулювання доступу та діяльності філій іноземних банків на ринках країн з перехідними та розвиненими економіками, можна буде застосувати для використання у вітчизняній практиці.

З початку 80-х років національне банківське законодавство провідних країн набуло більш динамічного характеру і було спрямоване головним чином у бік скасування обмежень і розвитку рівноправної конкуренції на місцевих ринках. У цей час у банківських системах економічно розвинутих країн відбулися якісні зміни, зросла роль банків у міжнародних відносинах, посилилися швидкість та масштаби міжнародного руху капіталів. Міжнародні ринки капіталів отримали певну самостійність, розпочався перерозподіл фінансових ресурсів між країнами.

Починаючи з 90-х років, наглядові органи впливових у міжнародних фінансах країн проводили політику лібералізації доступу іноземних банків на місцеві фінансові ринки. За таких умов зросли масштаби проникнення великих іноземних банків і транснаціональних банків (ТНБ) як шляхом створення відділень, представництв і філій, так і у спосіб вкладення коштів у вже наявну фінансову інфраструктуру. Суттєвою ознакою цього періоду є проникнення ТНБ у країни, що розвиваються і котрі не мали власної фінансово-кредитної системи, спроможної

ефективно розподіляти фінансові ресурси. За таких обставин посилилися монополістичні тенденції у розвитку банківської сфери, зокрема, кредитні відносини почали контролюватися найбільшими банківськими транснаціональними групами. У міру зростання економічної взаємозалежності державним органам регулювання стає дедалі важче підтримувати режим банківського регулювання і контролю, який відрізняється від існуючого в інших країнах. В умовах інтернаціонального взаємо-переплетення зростає небезпека того, що вплив діючих інструментів регулятивних органів в разі виникнення фінансових труднощів іноземної банківської установи виявиться недостатнім для збереження стабільності національної і міжнародної банківської системи. У зв'язку з цим виникає проблема для органів банківського регулювання – вибору оптимальних методів і часового періоду впливу на фінансову сферу.

Динаміка й результативність функціонування іноземного капіталу у національній банківській системі може розглядатися як результат взаємодії чотирьох основних груп чинників [9,14]:

1) економічні чинники присутності іноземного капіталу у банківському секторі – макроекономічні та валютні умови, рівень систематичного ризику країни, розвинутість та структура національної фінансової системи, порівняльна дохідність банківських послуг та інші;

2) регулятивні умови для іноземного капіталу у банківському секторі – ступінь лібералізації руху капіталу та валютних операцій, умови придбання банків (пакетів акцій) іноземними інвесторами, умови створення дочірніх банків або філій іноземних банків та діяльності банків з іноземним капіталом;

3) мотиви іноземних інвесторів (ринкові, економічні, регулятивні, валютні та конкурентні), фактори вибору форми виходу на ринок – придбання банків (пакетів акцій) або створення дочірніх банків;

4) мотиви банків приймаючих країн щодо продажу акцій – ринкові, фінансові, економічні, конкурентні.

В останні роки під жорстким регулюванням національних органів розвинутих країн перебувають: 1) відкриття нових відділень, філій і представництв іноземних

банків і фінансових установ; 2) придбання частки участі в місцевих банківських інститутах; 3) базові операції вже створених іноземних банків; 4) міжнародні операції.

Як свідчить світовий досвід, з метою уникнення негативних наслідків від припливу значних обсягів капіталу на внутрішній фінансовий ринок використовують такі заходи, як проведення жорсткої монетарної та фіскальної політики, контролювання рівня та динаміки валютних резервів, лібералізація зовнішньої торгівлі, застосування обмежень на експорт/імпорт капіталу, забезпечення гнучкості офіційного курсу національної грошової одиниці тощо.

У цьому зв'язку зауважимо, що в таких країнах як Канада, Японія, Італія, Іспанія і Швейцарія ліцензії на відкриття іноземних відділень, філій і представництв відповідні органи видають тільки після одержання аналогічних дозволів для власних банків на території інших держав.

Деякі країни вводять додаткові вимоги мінімальної капіталізації для новостворених іноземних банківських установ, вимагають надання гарантій материнського банку (Італія, Іспанія, Швейцарія). Країни, що володіють розвинутим ринком капіталів, як правило, не встановлюють граничних меж на власний капітал банків, однак попередньо з'ясовують здатність нового інституту ефективно проводити операції.

До так званих “невидимих” обмежень можна віднести і такі вимоги, як надання рекомендаційних листів від материнських установ (Канада, Ірландія), гарантії моральних зобов'язань про підтримку місцевих відділень або закріплення певної кількості місцевих представників у правлінні іноземних банківських установ (Швейцарія). Останнє правило запроваджується для того, щоб іноземний інститут краще орієнтувався в місцевих законах і практиці ведення банківських операцій [1, 466].

У багатьох провідних країнах контролюючі органи вимагають від іноземних відділень дотримання співвідношення капіталу до активів за критеріями як для самостійних установ, а не частини великого банку. Вимоги обов'язкових мінімальних резервів для іноземних відділень банків відсутні тільки в Японії і

Великобританії. В цілому збереження цих правил пов'язане насамперед з необхідністю забезпечення конкурентних позицій місцевих банків, а також викликане міркуваннями безпеки, оскільки місцеві органи контролю часом не знають, яка буде підтримка відділення з боку іноземного материнського банку у разі фінансових труднощів.

Деякі держави виходять з того, що іноземний банківський капітал у разі зняття обмежень може поставити під контроль місцеву банківську систему, а через неї і національну промисловість, тим самим завдати серйозної шкоди національному суверенітету. Виходячи з цих міркувань, наприклад, Австралія обмежує кількість ліцензій, що видаються іноземним банкам на відкриття відділень. Канада, Фінляндія, Швеція і Норвегія зберегли вимогу про те, щоб головні контори іноземних банків знаходилися на території країни. При цьому заборонялося відкриття відділень банків, чиї штаб-квартири розташовувалися за межами національних кордонів.

Більшість розвинутих країн з метою грошового контролю вводять обмеження на операції іноземних банків. Іноземні банки не можуть виступати головними організаторами облігаційних позик у місцевій валюті. В Іспанії, Італії, Греції, Швеції іноземним фірмам забороняється бути членами фондових бірж. Навіть для найбільших іноземних фінансових груп складно проникнути на фондову біржу. Лише в Лондоні скасовані всі обмеження як для місцевих, так і іноземних банків для проведення операцій на фондовій біржі. Країни, що розвиваються, крім Гонконгу, Сінгапуру, Малайзії і Південної Кореї, взагалі забороняють участь іноземців у місцевих фондових біржах. Лише в семи країнах: Бельгії, Люксембурзі, Канаді, США, Великобританії, Швейцарії і ФРН немає обмеження на рух міжнародного капіталу. Інші країни в тому чи іншому вигляді регулюють такі операції, виходячи зі стану платіжних балансів чи цілей макроекономічної політики.

Стосовно діяльності філій та дочірніх банків варто зазначити, що вкрай важливим є врахування правового поля, в якому працюють їх материнські структури, а також створення внутрішнього правового забезпечення, яке б захищало національні банки та клієнтів іноземних філій від можливих ризиків. Певні

розбіжності нормативно-правового забезпечення країни-реципієнта і країн-інвесторів можуть позначитись на стійкості національної банківської системи та безпеці економіки. Адже ті механізми регулювання діяльності банків, які успішно діють в розвинутих країнах, де, як правило, зареєстровані материнські банки, можуть не відповідати законодавчим важелям, що використовуються в регулюванні банківської сфери в приймаючій країні. Так, певні запобіжні заходи чи законодавчі положення рідної країни можуть обмежити втрати материнських банків, коли їх філії за кордоном знаходяться в скрутному фінансовому становищі. Показовим у цьому аспекті є те, що материнські банки не зобов'язані сплачувати за боргованостями своєї іноземної філії якщо вона зіткнулася з проблемами виплат за особливих обставин (таких як війна або цивільний конфлікт), або у зв'язку з діями уряду в приймаючій країні (валютний контроль, експропріації тощо). Наприклад, що стосується діяльності філій банків США за кордоном, то в Законі про Федеральну резервну систему передбачено, що від банку не вимагатиметься виплати внесків, залучених його філією за кордоном, якщо філія не може виплатити ці внески у зв'язку з війною, повстанням, цивільними безладами або діями іноземного уряду, в чийй країні знаходиться філія, якщо тільки банк не підтвердив у письмовій формі свій намір здійснювати виплати за вказаних обставин. Ще одним прикладом таких заходів є статті, що містяться в договорі Міжнародної асоціації із свопів і деривативів, відповідно до положень якого материнський банк не несе відповідальності за операції, які здійснені його філіями за кордоном, у разі валютного контролю або експропріацій з боку країн-реципієнтів. Так, під час кризи в Аргентині деякі іноземні банки залишили свої філії і дочірні банки, а вкладники не мали можливості пред'явити претензії до материнських банків. Якщо операції іноземного банку в приймаючій країні є значними за обсягами, то це може дестабілізувати фінансову систему країни.

Вочевидь, для країни-реципієнта, з метою забезпечення стабільності своєї фінансової системи і безпеки заощаджень вітчизняних вкладників, украй важливим є обмеження видів операцій іноземного банку та висунення певних вимог щодо обсягу власного капіталу філій іноземних банків. Показовим у цьому контексті є

досвід регулювання діяльності філій іноземних банків у Канаді, функціонування яких можна розділити за двома напрямками: 1) надання повного спектру послуг; 2) надання виключно позик. У разі надання повного комплексу банківських послуг, іноземному банку, як правило, забороняється приймати так звані “роздрібні депозити” – суми, які є меншими від 150000 канадських доларів і які не підлягають страхуванню. Банки зобов’язані повідомляти клієнтів, що внески в цих установах не застраховані Канадською корпорацією зі страхування внесків. Такі філії повинні також надати повідомлення, що Генеральна служба фінансових установ відповідає за контроль над філією іноземного банку в Канаді, але не є регулятором діяльності іноземного материнського банку. Філіям, що лише надають позики, забороняється приймати депозити, про що вони зобов’язані повідомляти клієнтів, а також про те, що вони не є членами Канадської корпорації зі страхування внесків.

У деяких штатах США вимагається від філій іноземних банків здійснювати забезпечення активів. Контролери від штату визначають коефіцієнт забезпечення активів. Філії іноземних банків зобов’язані частину своїх активів розміщувати на окремому рахунку як заставу. Філія може робити обмежені трансакції з рахунку, але тільки за згодою контролюючого органу штату. У разі ліквідації іноземного банку закладені активи можуть бути використані для задоволення вкладників або інших кредиторів філії.

В окремих країнах висувають вимоги до корпоративних форм іноземних банків, якщо операції цих банків великі за обсягами і високо ризиковані. Інкорпорація (реєстрація банку як акціонерного товариства) уможливорює встановлення контролю над іноземним банком у приймаючій країні, дозволяє чітко розмежувати активи і пасиви місцевого і його материнського банку за кордоном.

Деякі країни висувають вимоги до інкорпорації іноземних банків, які залучають депозити. Так, у Сполучених Штатах дозволяється залучати роздрібні, внески тим дочірнім банкам – нерезидентам, які отримали банківський чартер на здійснення операцій, при чому вклади підлягають обов’язковому страхуванню. Філії іноземних банків можуть приймати вклади тільки на суму, що перевищує 100000 доларів (“оптові” депозити), а також депозити, які не підлягають страхуванню. Деякі

штати обмежують діяльність іноземних банків, дозволяючи залучення депозитів тільки від осіб – нерезидентів.

Вбачаємо доцільним розглянути досвід лібералізації доступу іноземного капіталу в банківську систему країнами ЦСЄ, в які особливо швидко проникав іноземний капітал у другій половині 90-х років і сьогодні це проникнення продовжується, і поглиблюється за підтримки Європейського Центробанку, який проголосив ідею конвергенції фінансових секторів Західної та Східної Європи та продекларував так звану наздоганяючу політику. Зупинимось на питанні одержання дозволу на відкриття філій та отримання ліцензій на здійснення банківської діяльності на території цих держав, зокрема на розгляді вимог та умов, яких зобов'язані дотримуватися нерезиденти:

- кошти, які надаються головним банком філії, повинні мати прозоре джерело. Крім того, іноземний банк має проінформувати про розмір капіталу, який буде наданий філії (Польща, Словаччина, Чехія);
- іноземний банк має бути надійним та фінансово стабільним;
- філія має бути технічно та організаційно оснащеною для здійснення своєї діяльності та мати ефективну систему управління та контролю, включаючи систему управління банківськими ризиками;
- філія повинна мати план діяльності на майбутні 3 роки діяльності, який базується на реальних економічних розрахунках (Польща, Словаччина, Чехія; Словенія);
- зв'язки іноземного банку з іншими банками та фінансовими інститутами повинні бути прозорими;
- банківські службовці, які претендують на зайняття керівних посад у філії, повинні мати відповідну кваліфікацію та досвід (Болгарія, Польща, Словаччина, Чехія).

Згідно з положеннями банківського законодавства країн ЦСЄ, філії іноземних банків мають право здійснювати наступні банківські операції на їх території:

- депозитна та кредитна діяльність;
- фінансовий лізинг;

- факторингові операції (Словенія);
- грошові перекази;
- емісія безготівкових засобів платежу (дебетових та кредитних карток, дорожніх чеків, тощо);
- надання гарантій, відкриття та індосування акредитивів;
- участь від свого імені та від імені клієнтів у операціях з інструментами грошового та фондового ринків;
- прийняття участі в емісії цінних паперів та надання послуг, пов'язаних з такою емісією;
- збирання, аналіз та надання інформації про кредитоспроможність юридичних осіб (Словенія);
- надання консалтингових послуг (консультації щодо інвестиційної діяльності, структури капіталу, стратегії розвитку, послуг, пов'язаних зі злиттям та поглинанням компаній, тощо);
- надання управлінських послуг (управління портфелем цінних паперів тощо);
- надання послуг депозитарію;
- інші види діяльності, які безпосередньо пов'язані з операціями, що були зазначені вище [10,16].

Діяльність філій іноземних банків підпорядковується контролю та нагляду з боку країни реєстрації головного банку та з боку органу банківського нагляду приймаючої країни відповідно до банківського законодавства. На сьогодні у рамках загальної стратегії консолідації фінансових ринків країн – членів Євросоюзу здійснюється уніфікація умов функціонування резидентів і нерезидентів з метою усунення бар'єрів на шляху надання транскордонних фінансових послуг у зоні ЄС. У цьому зв'язку розроблений спеціальний план дій у сфері фінансових послуг (Financial services action plan – FSAP), який є складовою економічної політики ЄС та відповідає грошово-кредитній політиці ЄС [5, 14].

Світовий досвід впливу іноземного капіталу на розвиток національних банківських систем є багатограним та певною мірою суперечливим. Те, що для

одних країн було беззаперечним благом, у вигляді підвищення рівня інвестування економіки, поширення новітніх технологій, зниження рівня процентних ставок за кредитами та підвищення якості рівня обслуговування, для інших – закінчувалося фактичною втратою економічного суверенітету, зниженням рівня економічної безпеки та фінансово–економічними кризами. При цьому очевидно, що глобалізація більшою мірою впливає на рівень стабільності фінансових систем країн, які розвиваються. Адже ринки саме цих країн у процесі глобалізації зазнають більших змін (через уніфікацію національного законодавства із законодавством розвинутих країн, збільшення кількості учасників фінансового ринку, приплив іноземних інвестицій тощо). Варто зазначити, що країни з розвинутою ринковою економікою накладають певні обмеження на діяльність іноземних банків, захищаючи тим самим власні економічні інтереси. Країни з перехідними економіками приваблюють іноземних інвесторів здебільшого неоліберальними ринковими перетвореннями. Тоді як вихід іноземних банків на розвинені ринки мотивується, як правило, необхідністю обслуговування своїх основних клієнтів – зарубіжних філій транснаціональних компаній, визначальними чинниками приходу банків у країни, що розвиваються передусім є пошук нових ринків, сприятливих умов для розгортання своєї діяльності.

Ризик фінансової нестабільності, що супроводжує процеси глобалізації, може бути суттєво знижений у результаті раціональної макроекономічної політики, тісного міжнародного співробітництва та подальшого вдосконалення архітектури світової фінансової системи. Врешті, при цьому має бути враховано, що в рамках МБРР, МВФ, Базельського комітету триває робота над виробленням єдиних міжнародних правил діяльності іноземних банківських відділень, філій і представництв. Незважаючи на те, що через них здійснюється дедалі більший обсяг міжнародних операцій, на сьогодні немає міжнародних правил, що розподіляють відповідальність за ту чи іншу іноземну банківську установу у разі її банкрутства. Зроблені лише перші кроки із вивчення цих питань і вироблення рекомендацій. Дедалі гостріше постає питання про уніфікацію форм і методів національного контролю за банківською діяльністю, створення єдиної міжнародної концепції

фінансової безпеки, своєрідного роду кодексу поведження банківських і фінансово-кредитних установ різних країн, що, безумовно, стане предметом подальших наукових досліджень.

Література:

1. Васильченко З.М. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація: Монографія. – К.: Кондор, 2004. – 528 с.
2. Ген К., Кожен Д. Дослідження збереження клієнтської бази в банківській індустрії Нової Зеландії // Банки та банківські системи. – №4. – 2006. – С. 69–81.
3. Зимовець В. Про інтеграційні процеси у світовому фінансовому секторі // Економіка України. – № 1. – 2006. – С. 80–88.
4. Кириченко М. Інтернаціоналізація банківської діяльності: досвід країн Центрально-Східної Європи і перспективи для України// Вісник Національного банку України. – 2006. – №8. – С. 25–28.
5. Корнеєв В.В. Конкуренентоспроможність банків України в умовах лібералізації ринків фінансових послуг // Вісник НБУ. – №11. – 2007. – С. 13–16.
6. Лютий І., Юрчук О. Конкуренентоспроможність банків в умовах глобалізації та лібералізації руху капіталу // Вісник НБУ. – №11. – 2006. – С. 18–25.
7. Осавлюк О. Чинники впливу глобалізації на стабільність міжнародного фінансового ринку // Економіка України. – № 12. – 2003. – С. 15–18.
8. Патрікац Л. Бойчук Л. Євроінтеграційний курс України: на перехресті досліджень і висновків. Нотатки з конференції // Вісник Національного банку України. – №8. – 2006. – С. 3–9.
9. Шевченко В.Ю. Іноземний капітал у банківському секторі України: економічні параметри та ризики // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – № 91. – 2007. – С. 13–15.
10. Шпиг Ф.І. Перспективи лібералізації доступу іноземного капіталу в банківську систему України // Банки та банківські системи. – №1. – 2006. – С. 15–29.